ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL PROCEDURE/ ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

https://doi.org/10.59546/18290744-2026.4-6-55

ԱՆԱՀԻՏ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ
ՀՀ Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, Հայ-Ռուսական համալսարանի հայցորդ

ANAHIT TUMANYAN
Judge of the Court of First Instance of General Jurisdiction of Syunik Province, Republic of Armenia, Applicant at Russian-Armenian University

АНАИТ ТУМАНЯН
Судья суда первой инстанции общей юрисдикции Сюникской области Республики Армения, соискатель Российско-Армянского университета
https://orcid.org/0009-0001-2459-9754

ԱՆԱԼՈԳԻԱՅԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

THE APPLICATION OF ANALOGY IN THE CIVIL PROCEDURE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

ПРИМЕНЕНИЕ АНАЛОГИИ В ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Ներածություն

Անալոգիան՝ իրավունքի կարգավորման շրջանակից դուրս մնացած հասարակական հարաբերությունների, ինչպես նաև իրավունքով կարգավորվող հասարակական հարաբերությունների չկանխատեսված զարգացումների ու փոփոխությունների հետևանքով առաջացած նոր փաստերի, երևույթների, իրավիճակների և դրսևորումների կարգավորման միջոց է: Այլ կերպ ասած՝ անալոգիան, օրենսդրի կողմից որոշակի փաստերի, երևույթների, իրավիճակների և դրսևորումների համար բաց թողնված իրավական կարգավորումը՝ իրավունքի բացը լրացնելու, հաղթահարելու իրավական միջոց է, հնարք:

Անալոգիայի կիրառելիությունն օրենսդրական մակարդակով ամրագրված է աշխարհի

գրեթե բոլոր երկրների իրավական համակարգերում: Այն գործածվել է դեռևս Հռոմեական իրավական համակարգում: Առաջին անգամ «անալոգիա» («analogia extra legem») տերմինն օգտագործել է Պլատոնն իր «Օրենքներ[1]» աշխատությունում՝ որպես համանմանություն, նմանօրինակություն, զուգադրություն: Հետագայում այն զարգացրել է նրա աշակերտը՝ Արիստոտելը, իր «Առաջին վերլուծություն[2]» գրքում, ով համանմանության, համադրության հիման վրա մտահանգում կատարելն անվանեց՝ Պարադիգմա (հոլովույթ): Ավելին, Արիստոտելը համանմանությունն ընկալում էր որպես ապացուցման, ստեղծագործական (էվրիստիկական) եղանակ: Եվ փաստորեն, այդ ընկալումը կիրառվում է ժամանակակից իրավունքի համակարգերում, քանի որ անալոգիան հենց իրավակիրառողի կողմից՝ իր հայեցողությամբ՝ ստեղծագործական մեկնաբանմամբ իրավունքի նորմի կամ սկզբունքների կիրառումն է՝ իրավունքի բացի խնդիրների լուծման միջոցներից մեկն է:

Ընդ որում՝ անալոգիան՝ որպես իրավական բացի լրացման միջոց առաջին անգամ օրենսդրական ձևակերպմամբ ամրագրվել է Հուստինիանոսի օրենսգրքում (2-րդ և 3-րդ գլուխներում)[3]:

Իրավունքի բացի հաղթահարման հիմնական տարբերակը օրենսդրական տարբերակն է, որը օրենսդիր մարմնի բացառիկ իրավասությունն է՝ երբ օրենսդիրը բացահայտելով որևէ իրավահարաբերությունում օրենսդրական բաց՝ օրինաստեղծ գործունեության միջոցով՝ օրենքի ընդունմամբ, փոփոխմամբ կամ լրացմամբ վերացնում է բացերը, թերի կարգավորումները, անհստակությունները:

Հիմնական հետազոտություն

Վերոնշյալ հիմնահարցերի համատեքստում հարկ է վերլուծել անալոգիայի կիրառումը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում՝ որպես դատավարական բացերի լրացման և իրավունքի միատեսակ կիրառման ապահովման կարևոր միջոց:

Անալոգիայի ինստիտուտը քաղաքացիական դատավարությունում ունի առանձնահատուկ նշանակություն, քանի որ դատավարական հարաբերությունները միշտ չէ, որ կարող են ամբողջությամբ կարգավորվել գործող օրենսդրությամբ: Այս պայմաններում դատական պրակտիկայում առաջանում են իրավիճակներ, երբ կոնկրետ իրավահարաբերության նկատմամբ ուղղակի իրավական նորմի բացակայությունը պահանջում է իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների կամ նմանատիպ հարաբերությունները կարգավորող նորմերի կիրառություն:

ՀՀ անկախությունից հետո քաղաքացիական դատավարական օրենսդրության զարգացման գործընթացը ցույց է տալիս, որ օրենսդիրը փորձել է նվազեցնել դատավարական բացերը, սակայն գործնականում դրանք դեռևս ամբողջությամբ վերացված չեն: Այդ պատճառով դատական պրակտիկայում անալոգիայի կիրառումը շարունակում է մնալ արդիական և անհրաժեշտ գործիք՝ հատկապես այն դեպքերում, երբ անհրաժեշտ է ապահովել դատական պաշտպանության իրավունքի լիարժեք իրականացումը:

Այս համատեքստում առանձնահատուկ նշանակություն ունի այն հարցը, թե որքանով է թույլատրելի անալոգիայի կիրառումն առանց օրենքի ուղղակի կարգավորման խախտման, և ինչ սահմաններ պետք է այն ունենա՝ իրավական համակարգի կայունությունը չվտանգելու համար:

[1] Տես Платон, «Законы». Кн.:9, 857 с., Полн. собр., соч. Т. 14, էջեր 86-87:
[2] Տես Аристотель. «Первая аналитика». Соч. 11, 24, 686:
[3] Տես Памятники Римского права https://ru.scribd.com/document/666806797

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը ևս մի շարք որոշումներում[4], անդրադառնալով օրենսդրական, իրավական բացի վերաբերյալ կարգավորումներին, արձանագրել է, որ իրավակարգավորման բացի նորմատիվ իրավական լուծումը հանդիսանում է օրենսդիր իշխանության իրավասությունը: Բոլոր դեպքերում, երբ իրավունքի բացը պայմանավորված է իրավակարգավորման ոլորտում գտնվող կոնկրետ հանգամանքների առնչությամբ նորմատիվ պատվիրանի բացակայությամբ, ապա նման բացի հաղթահարումն օրենսդիր մարմնի իրավասության շրջանակներում է:

Դրա հետ մեկտեղ Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է նաև, որ օրենսդրական բացը կարող է հանդիսանալ սահմանադրական դատարանի քննության առարկա միայն այն դեպքում, երբ օրենսդրության մեջ առկա չեն այդ բացը լրացնելու այլ իրավական երաշխիքներ կամ օրենսդրության մեջ համապատասխան իրավական երաշխիքների առկայության պարագայում ձևավորված է հակասական իրավակիրառական պրակտիկա, կամ երբ առկա օրենսդրական բացը չի ապահովում այս կամ այն իրավունքի իրացման հնարավորությունը:

Փաստորեն Սահմանադրական դատարանը չի բացառել օրենսդիր իշխանությունից բացի այլ իշխանության, այլ մարմի՝ իրավակիրառողի կողմից իրավական բացի հաղթահարման, լրացման իրավասություն, որը հնարավոր է անալոգիայի կիրառմամբ:

Ավելին, գտնում ենք, որ օրենսդիրն է հենց այլ իրավակիրառողներին պատվիրակել անալոգիայի կիրառումը, ինչպես նախկինում՝ գործող «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի[5] 88-րդ հոդվածով, այնպես էլ ներկայումս գործող՝ «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի[6] 39-րդ հոդվածով:

ՀՀ իրավական համակարգի համար տարբեր ժամկետներում գործող այս երկու իրավակարգավորումներից ակնհայտ է, որ անալոգիան իրավական բացի լրացման ածանցյալ միջոց է, որպիսի իրավասությունը օրենսդիրն է վերապահել իշխանության այլ մարմիններին: Հետևաբար՝ ածանցյալ միջոցի կիրառմամբ նոր իրավակարգավորիչ սահմանելը, իրավական նորմը նորովի կիրառելն ու մեկնաբանելը, չի կարող դիտարկվել իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի խախտում, ինչպիսի մտահոգություններ ունեն շատ իրավագետներ:

Իհարկե, դա չի կարող նշանակել, որ իրավակիրառողն անալոգիայի կիրառման հարցում ունի անսահմանափակ հայեցողություն: Այդ հայեցողությունն ևս սահմանափակված է օրենքով, որի վկայությունն է «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 88-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված այն կարգավորումն, ըստ որի՝ անալոգիան կարող է կիրառվել, միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում, և «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 4-րդ մասի կարգավորումը, ըստ որի՝ օրենքի անալոգիան և իրավունքի անալոգիան կարող են կիրառվել միայն, եթե տվյալ օրենքով չի արգելվում անալոգիայի կիրառումը:

Ավելին, այդ սահմանափակումներն ու արգելքները գրեթե նույնաբովանդակ կարգավորումներով, սահմանվել են «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի[7] 88-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, և ներկայումս գործող «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 3-րդ մասով[8]: Համաձայն այդ կարգավորումների, օրենքի կամ իրավունքի անալո-

[4] Տես Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-864, ՍԴՈ-914 ՍԴՈ-933, ՍԴՈ-1143, ՍԴՈ-1315 որոշումներ
[5] Տես Իրավական ակտերի մասին ՀՀ օրենք՝ https://www.arlis.am/
[6] Տես Նորմատիվ Իրավական ակտերի մասին ՀՀ օրենք՝ https://www.arlis.am/
[7] Տես «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք հոդված 88՝ https://www.arlis.am/. օրենքն ուժի մեջ է մտել 31.05.2002 թ. և ուժը կորցրած է ճանաչվել 07.04.2018 թ. / չի գործում/:
[8] Տես «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք հոդված 39՝ https://www.arlis.am/ օրենքն ուժի մեջ է մտել 07.04.2018 թ-ից / գործում է /:

գիա չի կարող կիրառվել, եթե դրանով սահմանափակվում են անձանց (նախկին կարգավորմամբ տարանջատվել է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց) իրավունքները, ազատությունները, կամ նրանց համար նախատեսվում է նոր պարտականություն կամ պատասխանատվություն, կամ խստացվում են նրանց նկատմամբ կիրառվող պատասխանատվության, հարկադրանքի միջոցները կամ դրանց կիրառման կարգը, հարկերի, տուրքերի և այլ պարտադիր վճարների վճարման կարգը, անձանց գործունեության նկատմամբ հսկողություն ու վերահսկողություն իրականացնելու պայմանները և կարգը:

Այս կարգավորումներից ակնհայտ է, որ օրենսդիրը թույլատրում է իրավական, օրենսդրական բացերի պայմաններում «ստեղծել նորմ», սակայն կրկնում է՝ անձի իրավական վիճակը վատթարացնող օրենքների և այլ իրավական ակտերի հետադարձ ուժ չունենալու մասին Սահմանադրական արգելքը[9], որից էլ բացահայտվում է, թե ինչու է անալոգիայի կիրառումը թույլատրելի մասնավոր իրավունքում:

Անալոգիայի կիրառումը թույլատրելի համարելով՝ օրենսդիրը չի սահմանել դրա կիրառողների շրջանակը: Հետևաբար, անալոգիայի կիրառումը միայն ՀՀ Սահմանադրական դատարանին կամ դատական համակարգի բարձրագույն ատյաններին վերապահելը, ինչպես առաջարկում են որոշ իրավագետներ, անհամաչափ սահմանափակում է այդ ինստիտուտի կիրառման շրջանակը: Առավել ևս, որ ցանկացած իրավական խնդրի, այդ թվում՝ իրավական կամ օրենսդրական բացի անալոգիայի միջոցով լուծման հարց կարող են բարձրացնել իրավահարաբերությանը մասնակցող և իրավունքը կիրառող բոլոր սուբյեկտները՝ մասնավորապես դատավարության կողմերը, ինչպես նաև պետական այլ մարմինները: Այդպիսի բոլոր դեպքերը կարող են վիճարկվել դատարանում, իսկ դատարանի որոշումները՝ վերադաս ատյաններում: Ուստի, անալոգիա կիրառող վերջնական մարմինը, միևնույն է, դատարանն է:

Այդուհանդերձ, վերոգրյալից չի կարելի եզրահանգել, որ դատարանների կողմից անալոգիայի կիրառումը կարող է փոխարինել իրավաստեղծ գործունեությանը: Դատարանները չեն կարող անալոգիայի կիրառմամբ ստեղծել նոր նորմեր կամ սկզբունքներ, դատարանն անալոգիայի կիրառմամբ, արդեն իսկ օրենսդրի կողմից ամրագրված սկզբունքների և նորմերի նմանությամբ, այն է՝ նորմատիվ պատվիրանի առկայությամբ, այդ նորմերին և սկզբունքներին նոր մեկնաբանությամբ և պարզաբանմամբ կարգավորում է նոր առաջացած, ծագած փաստեր, հանգամանքներ, իրավիճակներ կամ հարաբերություններ: Հենց այս մտահոգությունն է փարատել Սահմանադրական դատարանը՝ վերը նշված որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումներով սահմանազատելով օրենսդրական բացի այն դեպքերը, որոնք կարող են դառնալ Սահմանադրական դատարանի քննության առարկա:

Ընդ որում՝ անալոգիայի կիրառման ժամանակ, ավելին՝ այն պրակտիկայում ճիշտ կիրառելու համար, շատ կարևոր է, որ դատարանները կարողանան բացահայտել օրենսդրի իրական կամքը: Անհրաժեշտ է պարզել՝ արդյո՞ք օրենսդիրը թերացել է այդ խնդրի իրավական կարգավորման հարցում, արդյո՞ք օրենսդիրը բաց է թողել այդ խնդրի կարգավորումը, կամ չի կանխատեսել նման իրավիճակի, դեպքի առաջացման հնարավորությունը, թե՞ հենց օրենսդրի կամքն է այդ՝ վիճարկվող խնդիրը, հարցը, հնարավոր դեպքը, նոր փաստը չներառելու կոնկրետ իրավական կարգավորման շրջանակում՝ դրանով սահմանափակելով իրավական կարգավորման դեպքերի, փաստերի, սուբյեկտների շրջանակը: Օրինակ՝ «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածով օրենսդիրը սահմանել է պահանջների և (կամ) սուբյեկտների շրջանակ, որոնց համար սահմանել է պետական տուրքի վճարման արտոնու-

[9] Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրության 73 հոդված՝ https://www.arlis.am/

թյուն, որում ՝ արդարացվածին՝ իրավասու պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց ապօրինի գործողությունների (անգործության) հետևանքով պատճառված վնասի հատուցման հայցերով պետական տուրքի վճարումից ազատելու վերաբերյալ պետական տուրքի վճարման՝ ազատելու արտոնություն սահմանված չի եղել: Արդյունքում՝ նշվածը Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ[10] համարվել է օրենքի բաց՝ կիրառվել է անալոգիա, որի հիման վրա Օրենսդիրը կատարել է համապատասխան փոփոխություն օրենքում[11]:

Սակայն միշտ չէ, որ օրենսդրական բացն Օրենսդրի բացթողումն է, այն կարող է լինել հենց օրենսդրի սահմանափակող, բացառող, արգելող կամքը, որի պարագայում անալոգիայի կիրառմամբ այդ կամքին հակասող բնույթի անալոգիայի կիրառումն իրավակիրառողի կողմից կհանդիսանա օրենսդիր իշխանության իրավասության միջամտություն, իրավակիրառողի իրավասությունների սահմանազանցում: Հետևաբար, անալոգիա պետք է կիրառել զգուշությամբ, որի պարագայում առավել ռիսկային է իրավունքի անալոգիայի կիրառումը, քան օրենքի անալոգիայի, քանի որ օրենքի անալոգիայի կիրառման ժամանակ իրավակիրառողն օրենսդրի պատվիրակված նորմը՝ կիրառում է արդեն իսկ օրենսդրի կողմից կիրառած հարաբերությանը համասեռ հասարակական հարաբերության նկատմամբ: Իսկ իրավունքի անալոգիայի դեպքում՝ բացառվում է օրենսդրի պատվիրակված նորմը, և անալոգիան կիրառվում է իրավունքի սկզբունքների հիման վրա, որի պայմանում ավելի է մեծանում օրենսդիր իշխանությանը միջամտելու հավանականությունը, և վտանգվում իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի ապահովումը:

Այս առումով էլ հենց կարևորվում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում անալոգիայի կիրառման հիմնախնդիրներին անդրադառնալու անհրաժեշտությունը, քանի որ ներկայում՝ գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի կարգավորումների համաձայն՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում՝ նախատեսվել է միայն իրավունքի անալոգիայի կիրառման հնարավորություն, և հակառակը՝ օրենքի անալոգիայի կիրառումն ուղղակիորեն արգելվել է:

Նախ պետք է փաստել, որ անկախացումից հետո ՀՀ-ում իրար հաջորդաբար գործել են երեք քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքեր՝ 1. 1964 թվականի հունիսի 4-ին ընդունված Հայկական ՍՍՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը[12], 2. 1998 թվականի հունիսի 17-ին ընդունված՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը[13], և 2018 թվականի փետրվարի 9-ին ընդունված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը[14], որոնցից առաջին երկուսում նախատեսվել է և՛ օրենքի անալոգիայի կիրառում, և՛ իրավունքի անալոգիայի կիրառում, իսկ արդեն 2018 թվականից առայսօր գործող քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածով՝ նախատեսվել է միայն իրավունքի անալոգիայի կիրառման հնարավորություն, հակառակը օրենքի անալոգիայի կիրառումն ուղղակիորեն արգելվել է:

Ավելին մինչև 2018 թվականի ապրիլի 07-ը գործող «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 88-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Եթե ծագած հարաբերություններն ուղղա-

[10] Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 14 դեկտեմբերի 2010 թվականի ՍԴՈ-929 որոշում:
[11] Տե՛ս Պետական տուրքի մասին ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի է.1, է.2, է.3, և է.4 կետեր / https://www.arlis.am/:
[12] Տե՛ս 04.06.1964 թ. ընդունված Հայկական ՍՍՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը 6-րդ հոդված / ուժը կորցրած է ճանաչվել 01.01.1999 թ./:
[13] Տե՛ս 17.06.1998 թ. ընդունված՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը 10-րդ հոդվածի 3-րդ մաս / ուժի մեջ է մտել 01.01.1999 թ. և ուժը կորցրած է ճանաչվել 09.04.2018 թ-ից/ https://www.arlis.am/:
[14] Տե՛ս 17.06.1998 թ. ընդունված ՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը 4-րդ հոդվածի 1-ին մաս / ուժի մեջ է մտել 09.04.2018 թ., գործում է / https://www.arlis.am/:

կիորեն կարգավորված չեն օրենքով կամ իրավական այլ ակտերով, ապա այդպիսի հարաբերությունների նկատմամբ կարող են միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում կիրառվել համանման հարաբերություններ կարգավորող իրավական ակտերը (անալոգիա)»:

Իսկ 2018 թվականի ապրիլի 07-ից առ այսօր գործող «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Եթե օրենսդրության մեջ բացակայում է կոնկրետ հասարակական հարաբերությունը կարգավորող իրավական նորմը, սակայն օրենսդրությամբ սահմանված է համանման հարաբերությունները կարգավորող այլ իրավական նորմ, ապա այդպիսի հարաբերությունների նկատմամբ (եթե դա չի հակասում դրանց էությանը) կիրառվում են համանման հարաբերություններ կարգավորող իրավական նորմերը (օրենքի անալոգիա):

2. Օրենսդրության մեջ կոնկրետ հասարակական հարաբերությունը կարգավորող իրավական նորմի բացակայության և օրենքի անալոգիայի կիրառման անհնարինության դեպքում այդպիսի հարաբերությունների նկատմամբ կիրառվում են իրավունքի տվյալ ճյուղի սկզբունքները կամ տվյալ իրավահարաբերության էությանը համապատասխան իրավունքի ընդհանուր սկզբունքները (իրավունքի անալոգիա):

(…)»:

Մինչդեռ 2018 թվականին ընդունված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանվել է, որ *«1. Վիճելի հարաբերությունը կարգավորող նյութահիրավական օրենքի կամ այլ իրավական ակտի բացակայության դեպքում դատարանը կիրառում է նույնանման հարաբերություններ կարգավորող օրենքի նորմերը (օրենքի անալոգիա): Նման նորմերի բացակայության դեպքում դատարանը վեճը լուծում է՝ ելնելով իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներից (իրավունքի անալոգիա): Դատավարական նորմերն օրենքի անալոգիայով չեն կիրառվում»:*

2018 թվականից գործող այս փոփոխության համաձայն՝ իրավակիրառ պրակտիկայում իշխող մեկնաբանմամբ իրավունքի անալոգիա թույլատրվում է, սակայն օրենքի անալոգիան՝ ոչ: Մինչդեռ եթե փոփոխված՝ դատավարական նորմը լեզվատրամաբանական, համեմատական, գործառնական մեթոդներով մեկնաբանենք, ակնհայտ է, որ գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի կարգավորումը սկսում է վիճելի իրավահարաբերություններում նյութական օրենքի կամ այլ իրավական ակտի բացակայությամբ օրենքի անալոգիայի թույլատրման մասին: Հաջորդ նախադասությամբ օրենսդիրը՝ նման նորմերի բացակայության դեպքում սահմանել է վեճի լուծումն իրավունքի անալոգիայով, և միայն այս երկու նախադասություններից հետո, իմպերատիվ արգելք է սահմանվել դատավարական նորմերն օրենքի անալոգիայով կիրառելու համար:

Նախ գտնում ենք, որ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում նյութական իրավունքի նորմերի անալոգիայի թույլատրման մասին կարգավորումն ավելորդ է, այն հիմնավորմամբ, որ նյութական իրավանորմերի՝ մասնավորապես՝ քաղաքացիական, աշխատանքային և ընտանեկան իրավանորմերի անալոգիայի կիրառման կարգավորումներն մանրամասն սահմանված են տվյալ նյութական իրավունքի ճյուղի՝ օրենսգրքերում[15], որով պայմանավորված էլ դատավարական իրավունքում և օրենսգրքում նյութահիրավական կարգավորումներն՝ դուրս են այդ իրավունքի ճյուղի կարգավորման առարկայի շրջանակից, որի համար էլ քաղաքացիադատավարական նորմերն անընդհատ փոփոխությունների են ենթարկվում, բացառե-

[15] ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 9-րդ հոդված/ https://www.arlis.am/:
ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 10-րդ հոդված / https://www.arlis.am/:
ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 5-րդ հոդված / https://www.arlis.am/:

լու իրավունքի այլ ճյուղի կարգավորումներն դրանում ներառելու դեպքերը: Բացի այդ՝ նշված նորմի 2-րդ նախադասությունը՝ իրավունքի անալոգիայի կիրառումն թույլատրելի է համարում, ոչ թե դատավարական իրավահարաբերությունների նկատմամբ, այլ ինչպես և բառացի սահմանվել է նորմում **«նման նորմերի բացակայության դեպքում»** է իրավունքի անալոգիան թույլատրվում: Փաստորեն ակնհայտ է, որ «**Նման նորմերի»** արտահայտությամբ օրենսդիրն ի նկատի է ունեցել նախորդ նախադասությամբ սահմանված նորմերը, որոնք անվիճելիորեն նյութական իրավանորմերն են: Ստացվում է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասը, բաղկացած 3 նախադասությունից՝ սահմանում է նյութական իրավանորմերի օրենքի և իրավունքի անալոգիայի կիրառման կարգավորումներ, և միայն 3-րդ նախադասությամբ սահմանում դատավարական նորմերի օրենքի անալոգիայով կիրառման անթույլատրելիություն: Այս վերլուծությամբ կարելի է եզրահանգել, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում արգելվում է օրենքի անալոգիայի կիրառումը, սակայն իրավունքի անալոգիայի կիրառման մասին ոչ միայն կարգավորում, այլև արգելք սահմանված չէ: Իսկ «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ Օրենքի անալոգիան և իրավունքի անալոգիան կարող են կիրառվել միայն, եթե տվյալ օրենքով չի արգելվում անալոգիայի կիրառումը:

Բառացի, տառացի մեկնաբանմամբ՝ դատավարական նորմերի կիրառումն օրենքի անալոգիայով՝ արգելված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով, իրավունքի անալոգիայի կիրառումն արգելված չէ, հետևաբար ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում իրավունքի անալոգիայի կիրառումը թույլատրված է՝ «թույլատրվում է այն, ինչ արգելված չէ» կանոնի ուժով: Ի տարբերություն մինչև 2018 թ. գործող և ՀԽՍՀ և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի կարգավորումների:

Այս դեպքում իրավաչափ հարց է ծագում, ավելի քան 20-ամյա իրավակիրառ պրակտիկայում՝ քաղաքացիական դատավարական նորմերի ոչ միայն իրավունքի, այլև օրենքի անալոգիայի կիրառումն ինչպիսի խնդիրներ է առաջացրել, որի պայմանում օրենսդիրն հարկ է համարել՝ 2018 թ. սկսած արգելել օրենքի անալոգիայի կիրառումը:

Նախ նման արգելքի սահմանման հիմնավորումներն բացահայտված չեն: Իրավակիրառ պրակտիկայում շուրջ 20 տարի դատավարական նորմերի անալոգիայով կիրառումը որևէ խնդիր չի առաջացրել: Հակառակը՝ հենց օրենքի անալոգիայի բազմակի կիրառումներն են օրենսդրին հնարավորություն տվել բացահայտելու օրենսդրական, իրավական բացերը, և համապատասխան փոփոխություններով լրացնելու դրանք, ի վերջո նաև ամբողջ՝ կոդիֆիկացված փոփոխությամբ հանդես գալու 2018 թ.:

Բացի դրանից՝ անհնարին է օրենսդրական այնպիսի կարգավորումներ սահմանել, որոնց պարագայում «իրավունքի բոլոր բաց»-երը լրացվեն, ավելին բացառվեն և կանխատեսվեն հետագայում հնարավոր այլ բացերը: Հետևաբար՝ օրենսդիրը պետք է «օրենքի անալոգիայի» կիրառմամբ՝ օրենսդրության ընդունման պահից սկսած՝ բացահայտի բոլոր խնդիրները և հենց այդ «օգնականի» միջոցով անընդհատ իրացնի իր կարգավորիչ ֆունկցիան:

Ավելին՝ ինչպես նախկինում գործող «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 88-րդ հոդվածով 2-րդ մասով, այնպես էլ ներկայում գործող «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 3-րդ մասով հստակ և նույնությամբ սահմանված են իրավունքի և օրենքի անալոգիայի կիրառման սահմանափակումներն ու արգելքները այն է՝ *«3. Օրենքի կամ իրավունքի անալոգիա չի կարող կիրառվել, եթե դրանով սահմանափակվում են անձանց իրավունքները, ազատությունները, կամ նրանց համար նախատեսվում է նոր պարտականություն կամ պատասխանատվություն, կամ խստացվում են նրանց նկատմամբ կիրառվող պա-*

տասխանատվության, հարկադրանքի միջոցները կամ դրանց կիրառման կարգը, հարկերի, տուրքերի և այլ պարտադիր վճարների վճարման կարգը, անձանց գործունեության նկատմամբ հսկողություն ու վերահսկողություն իրականացնելու պայմանները և կարգը»:

Հետևաբար գտնում ենք, որ նշված արգելքը բավարար է խուսափելու և բացառելու այն բացասական հետևանքները, որոնք կարող են առաջանալ անալոգիայի կիրառման դեպքում: Ուստի և գտնում ենք, որ իրավակիրառ պրակտիկայում դատավարական նորմերի օրենքի անալոգիայով կիրառման անթույլատրելիությունն արդարացված չէ:

Դատավարական նորմերի, այն էլ օրենքի անալոգիայի կիրառման արգելքը, դատավարական իրավահարաբերությունների զարգացման, փոփոխությունների պարագայում կարող է առաջացնել լուրջ խնդիրներ, քանի որ, եթե նյութական իրավունքում անալոգիայի կիրառումն թույլատրելի է, ապա նույն նյութական իրավունքի պաշտպանության դատավարական իրավահարաբերությունում օրենքի անալոգիայի կիրառման արգելումն կարող է հանգեցնել քաղաքացիական իրավահարաբերությունների սուբյեկտների դատական պաշտպանության իրավունքի ոչ միայն սահմանափակման, այլն զրկման:

Ցանկացած օրենսդրական փոփոխություն արդարացված է լինում, եթե այդ փոփոխությունն իրականում գործում է: Սակայն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված դատավարական նորմերի օրենքի անալոգիայով կիրառման արգելքը պրակտիկայում չի գործում:

Հակառակը՝ դատավարական շատ հարաբերություններ ուղղակի կարգավորված չեն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով, և դատարանները կիրառում են օրենքի անալոգիա, իհարկե առանց նշում կատարելու, որ դա օրենքի անալոգիա է, քանի որ դատարանը չի կարող իրավական խնդիրը չլուծել, այն հիմնավորմամբ, որ առկա չէ, այն կարգավորող նորմ:

Ինչպես նախկինում գործող քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով կարգավորված չեն եղել բազմաթիվ դեպքեր, և այդ բացերը լրացվում էին հիմնականում օրենքի անալոգիայով, այնպես էլ ներկայում գործող օրենսգրքում՝ կան բազմաթիվ բացեր, որոնք կարող են և հնարավոր են լրացվել բացառապես օրենքի անալոգիայով:

Այսպես՝ 1998թ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի միայն 90 հոդվածն էր նախատեսում հայցադիմումը վարույթ ընդունելու կարգավորումներ, մինչդեռ օրենսգիրքը սահմանելով հատուկ վարույթի կարգով դիմումներ ներկայացնելու հնարավորություն, չէր կարգավորել այն վարույթ ընդունելու ոչ կարգը և ոչ էլ ժամկետները:

Մինչդեռ շուրջ 20 տարի դատարանները հատուկ վարույթներով կիրառելով հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին 1998 թվականի ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 90-րդ հոդվածի կարգավորումները՝ նույն 3 օրյա ժամկետում լուծել են այն վարույթ ընդունելու կամ վերադարձնելու հարցերը:

Մեկ այլ օրենսդրական բաց էլ առկա է եղել նախկինում այն դեպքերում, երբ դատարանները վրիպակներ, գրասխալներ կամ թվաբանական սխալներ էին թույլ տալիս, միջանկյալ դատական ակտերում՝ որոշումներում՝ հայցի ապահովման միջոց կիրառելու կամ փորձաքննություն նշանակելու կամ այլ որոշումներում,մինչդեռ օրենսգրքի 143-րդ հոդվածը հնարավորություն էր տալիս ուղղել բացառապես Վճռում թույլ տրված վրիպակները, գրասխալներն ու թվաբանական սխալները: Հետևաբար, ինչպես նախորդիվ բերված օրինակում, այնպես էլ այս դեպքում, դատարանները օրենսգրքի 143-րդ հոդվածով սահմանված նորմերի՝ օրենքի անալոգիայով կարգավորել են այդ բացը:

Հենց այս և այլ բացերի՝ օրենքի անալոգիայի միջոցով լրացման շնորհիվ է, որ Օրենս-

դիրը հետագայում՝ 2018 թվականին ընդունված և ներկայումս գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում օրենսդրական կարգավորմամբ լրացրել է այդ բացերը, մասնավորապես՝ գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 235-րդ հոդվածով սահմանելով նոր կարգավորում՝ այն մասին, որ Դատարանը հատուկ վարույթներն իրականացնում է սույն օրենսգրքով նախատեսված գործի քննության ընդհանուր կանոնների համաձայն, այն հատուկ կանոնների պահպանմամբ, որոնք սահմանված են սույն ենթաբաժնի դրույթներով, Օրենսդիրը լուծել է նաև հատուկ և այլ վարույթներով դիմումները վարույթ ընդունելու, վերադարձնելու և այլ ընդհանուր կարգավորումներ: Իսկ գործող օրենսգրքի 197-րդ հոդվածով, Օրենսդիրը սահմանելով «դատական ակտերում» վրիպակներ, գրասխալներ և թվաբանական սխալներ ուղղելու կարգավորում, բացառել է Վճռից բացի, այլ դատական ակտերում վրիպակներ, գրասխալներ և թվաբանական սխալներ թույլ տրված լինելու դեպքերի օրենսդրական բացերը:

Փաստորեն 2018 թվականին ծավալուն փոփոխություններով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության նոր օրենսգրքով՝ ավելի ամբողջական և համապարփակ կարգավորումներով հանդերձ, օրենսդրական բացերն ամբողջությամբ չեն լրացվել, և ինչպես վերը բերված օրինակներում, ներկայումս ևս, առկա են դատավարական օրենսդրական բացեր, որոնք ակնհայտորեն հնարավոր չէ լրացնել իրավունքի անալոգիայով, ինչպես նախկինում առկա բացերի մասով բերված օրինակներում, ինչպիսի սահմանափակ հնարավորություն, որ օրենսդիրը ներկայումս սահմանել է:

Քաղաքացիական դատավարությունում գործի քննության համար առանցքային նշանակություն ունեցող հայցադիմումն ու դիմումները վարույթ ընդունելու կարգավորումների բացերն օրենսդրական եղանակով լրացնելով հանդերձ՝ հատկանշական է, որ Օրենսդիրն այդուհանդերձ ամբողջությամբ չի կարգավորել այդ իրավահարաբերությունները և առ այսօր բաց է մնացել քաղաքացիական գործն վարույթ ընդունելու կարգավորումները: Այսպես՝

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը 124-րդ հոդվածի ընդհանուր կարգավորմամբ, և այդ ընդհանուր կարգավորմանը հղում կատարելով 235 հոդվածով, սահմանում է հայցադիմումները և դիմումները վարույթ ընդունելու կարգավորումներ, ըստ որոնց՝ դրանք վարույթ են ընդունվում հիմնականում 7-օրյա ժամկետում:

Սակայն քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը չի սահմանում կարգավորում քաղաքացիական գործը վարույթ ընդունելու կարգի, ավելին վարույթ ընդունելու ժամկետների մասին:

Միայն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26 հոդվածն է սահմանում այլ դատարանից տարածքային ընդդատությամբ կամ ենթակայությամբ ստացված գործը ստանալու պահից 7-օրյա ժամկետում վարույթ ընդունելու կարգավորում: Մինչդեռ դատարաններում քաղաքացիական գործեր ստացվում են, ոչ միայն ընդդատությամբ կամ ենթակայությամբ այլ դատարանից ստացվելուց, այլև այլ դեպքերում, մասնավորապես՝ վերադաս դատարաններից՝ դատական ակտի բեկանումից հետո նոր կամ ամբողջ ծավալով գործի քննություն սկսելու համար, կամ նույն դատարանում՝ Դատարանի կազմը փոփոխվելու դեպքում, որը կարող է լինել տարբեր հիմքերով՝ բացարկի, ինքնաբացարկի, դատավորի այլ դատարան տեղափոխվելու, դատավորի լիազորությունները դադարելու, կամ՝ գործի վարույթից մի կամ մի քանի պահանջներ առանձնացվելու հիմքերով:

Ի դեպ այս դեպքերից միայն դատարանի կազմը փոփոխվելու դեպքում է օրենսդիրը կարգավորել գործը/ վերաքննիչ բողոքը/ վարույթ ընդունելու կարգավորում ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի 5-րդ մասով, ըստ որի՝ «Դատարանի կազմը

փոխվելու կամ կազմում փոփոխության դեպքում կայացվում է գործը (վերաքննիչ բողոքը) վարույթ ընդունելու մասին որոշում»:

Այս կարգավորումից ակնհայտ է, որ թեև գործը վարույթ ընդունելու մասով իրավական բացը լրացվել է , սակայն վարույթ ընդունելու ժամկետի մասով շարունակվում է մնալ բաց: Ավելին ակնհայտ է, որ դատարանները չեն կարող առանց գործը վարույթ ընդունելու որևէ դատավարական գործողություն կատարել, բացի դրանից՝ առավել քան ակնհայտ է, որ դատարանները՝ դատարանի կազմը փոփոխվելու հիմքով քաղաքացիական գործ ստանալիս, գործը վարույթ են ընդունում հիմնականում այն ստանալուց հետո յոթնօրյա ժամկետում, կամ եռօրյա ժամկետում, եթե դատավարական օրենսգրքով որոշակի տեսակի հայցերով հայցադիմումը վարույթ ընդունելու համար նախատեսված է ավելի կրճատ ժամկետ՝ օրինակ աշխատանքի վերականգնելու պահանջի վերաբերյալ գործերով (ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 211-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Դրանով, ըստ էության, դատարանները կիրառում են առնվազն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի նախատեսված նորմը, այն է՝ օրենքի անալոգիա, անկախ դրա մասին նշում չկատարելու:

Ինչ վերաբերում է վերադաս դատարանից ստացված գործի վարույթ ընդունելու ժամկետին, ապա օրենսդիրն այս դեպքում ևս չի սահմանել ոչ գործը վարույթ ընդունելու կարգավորումը, ոչ էլ ժամկետը: Օրենսդիրն ընդամենը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 166-րդ հոդվածի 1-ին մասով, նախնական դատական նիստ նշանակելու կարգավորումներ սահմանելիս, դրանում ներառել է նաև վերադաս դատարանից ստացված գործով նախնական դատական նիստ նշանակելու ժամկետները հետևյալ շարադրանքով՝ «Առաջին ատյանի դատարանը պատասխանողից հայցադիմումի պատասխան ստանալու, իսկ այն չներկայացվելու դեպքում պատասխան ուղարկելու համար սահմանված ժամկետն ավարտվելու, **ինչպես նաև վերադաս դատարանից գործն ստանալու օրվան հաջորդող եռօրյա ժամկետում որոշում է կայացնում** նախնական դատական նիստ նշանակելու վերաբերյալ, որն ուղարկվում է գործին մասնակցող անձանց»:

Հետևաբար օրենսդրի վերը նշված պահանջը պահպանելու համար, նշված դեպքում, դատարանները վերադաս դատարանից գործը ստանալիս այն վարույթ են ընդունում եռօրյա ժամկետում:

Կարգավորման նման բաց կա նաև գործից մեկ կամ մի քանի վարույթներն առանձնացնելու դեպքերում, անկախ այն հանգամանքի, թե առանձնացված գործը, որ դատավորին է հանձնվում՝ նույն կազմով, թե այլ կազմով դատարանի:

Միևնույն է՝ նույն դատավորի, թե նոր կազմով դատավորի կողմից գործի քննությունը կարող է սկսվել բացառապես գործը վարույթ ընդունվելուց հետո: Այս անհերքելի փաստով պայմանավորված էլ դատական պրակտիկայում, քաղաքացիական գործերն ընդունվում են վարույթ կամ յոթնօրյա կամ եռօրյա ժամկետներում:

Այս պարագայում իրավաչափ հարց է առաջանում, արդյո՞ք դատական պրակտիկայում քաղաքացիական գործերի յոթնօրյա կամ եռօրյա ժամկետում վարույթ ընդունելն հայցադիմումը վարույթ ընդունելու ժամկետը կարգավորող օրենքի ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ դատավարական նորմի կիրառման անալոգիա չէ՞: Եթե ոչ, ապա ՀՀ-ում դատարաններն ինչպե՞ս են որոշում քաղաքացիական գործերը վարույթ ընդունելու ժամկետները, արդյո՞ք դա կարող է համարվել իրավունքի անալոգիա:

Առաջադրված այս հարցերի տրամաբանական պատասխանն ողջամտորեն ենթադրվում է՝ քաղաքացիական գործը վարույթ ընդունելու հարաբերությունը կարգավորող նորմի բա-

ցակայության դեպքում, դատարաններն այն վարույթ են ընդունում նույնանման հարաբերություններ՝ այն է հայցադիմումը վարույթ ընդունելու հարաբերությունը կարգավորող օրենքի նորմերով՝ փաստացի կիրառելով օրենքի անալոգիա, ինչքան էլ որ քաղաքացիական դատավարությունում օրենքի անալոգիայի կիրառումն անթույլատրելի է:

Բերված օրինակը միակ և եզակի օրինակներից չէ, իրավական բաց առկա է նաև դատավարական այլ կարգավորումներում: Մասնավորապես հատուկ վարույթներով դիմումի քննության ելքով շահագրգռված այլ անձինք ներգրավելու անհրաժեշտության կամ միջնորդության դեպքում:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքն ընդհանրապես բացի գործին մասնակցող անձանց կազմը սահմանող 31-րդ հոդվածից, որում ի թիվս այլ անձանց՝ դիմողների հետ մեկտեղ սահմանել է նաև, դիմումի քննության ելքով շահագրգռված այլ անձանց մասին, ինչպես այդ հոդվածով, այնպես էլ որևէ այլ հոդվածով չի սահմանում դիմումի քննության ելքով շահագրգռված անձանց հասկացությունը, առկա չէ կարգավորումներ նրանց գործին ներգրավելու կարգի, ժամկետների, հիմքերի, եղանակի մասին: Այն է, թե ո՞ւմ նախաձեռնությամբ, գործի քննության ո՞ր փուլում, ի՞նչ եղանակով ի՞նչ ժամկետներում, և ինչպիսի որոշմամբ՝ առանձին ակտի ձևո՞վ, թե՞ դատական նիստում բանավոր՝ արձանագրային որոշմամբ, կարող են շահագրգռված անձինք ներգրավվել գործով, ավելին չի բացահայտվել, թե ովքեր կարող են ունենալ այդ կարգավիճակը:

Սակայն դատարաններում, հատուկ վարույթի գործերով, մասնավորապես՝ իրավաբանական փաստերի հաստատման գործերով, օրինակ ժառանգության ընդունման փաստի, ազգակցական կապի փաստի, աշխատանքային ստաժի հաստատման փաստի (վերջինիս մասով նույնիսկ կա ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներ[16]), անգործունակ ճանաչելու կամ այն վերացնելու, անհայտ բացակայող, մահացած ճանաչելու կամ այն վերացնելու պահանջներով հատուկ վարույթներում, սովորաբար ներգրավվում են շահագրգռված անձինք, ում համար որևէ փաստի հաստատման դեպքում կառաջանան, կփոփոխվեն կամ կդադարեն իրավունքներ և պարտականություններ այդ փաստից ծագող:

Ի տարբերություն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության նախկին օրենսգրքի, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության գործող օրենսգրքով (37-րդ և 47-րդ հոդվածներ), օրենսդիրը դատավարության մասնակիցների շրջանակում ներառել է նաև իրավասու անձանց և մարմիններին՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում:

Փաստորեն օրենսդիրը դատավարության մասնակիցների կազմում ներառելով կողմերից, բացի գործի ելքով որոշակի շահագրգռվածություն ունեցող անձանց՝ երրորդ անձանց, դիմումի ելքով շահագրգռված անձանց, ինչպես նաև իրավասու մարմիններին կամ անձանց, թեև ոչ ամբողջական, բայց և բացահայտել է դրանցից երկուսի՝ 3-րդ անձանց և իրավասու մարմիններին գործին ներգրավվելու դեպքերը:

Առաջին՝ 3-րդ անձանց դեպքում՝ նրանք գործին ներգրավվում են կողմերի կամ հենց 3-րդ անձանց միջնորդություններով կամ ինքնուրույն պահանջ ներկայացնելու միջոցով, ավելին դատարանին տրվել է իրավասություն նրանց ծանուցել նրանց իրավունքների իրացման և կարգի մասին, և իմպերատիվ կարգով սահմանել այդ հարցը լուծելու առանձին ակտի ձևով կայացված որոշմամբ, նույնիսկ մերժելու դեպքում (36-38-րդ հոդվածներ):

Երկրորդ՝ իրավասու մարմինների դեպքում օրենսդիրը հստակ սահմանել է, որ այս մար-

[16] Տե՛ս թիվ ԱՐԴ/4208/02/16 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 17.09.2018 թվականի որոշում / https://www.arlis.am/:

մինների կամ անձանց մասնակցությունը որոշակի բնույթի գործերով, օրենքի համաձայն, պարտադիր է, և ինչպես դատավարական (օրինակ՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 251-րդ հոդվածի 1-ին մաս), այնպես էլ նյութական իրավունքի այլ նորմերով՝ (օրինակ՝ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 67-րդ հոդված) սահմանվել է նաև նրանց և ներգրավման կարգն և իրավասությունների բնույթը:

Մինչդեռ Օրենսդիրը որևէ նորմով, ոչ դատավարական և ոչ էլ նյութական իրավունքի այլ նորմով, դիմումի ելքով շահագրգռված անձանց մասին կարգավորումներ չի սահմանել:

Այս օրենսդրական բացերը լրացվել են իրավակիրառ պրակտիկայում նախադեպային որոշումներով: Ավելին ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ[17] բացահայտվել է իրավասու մարմնի և դիմումի ելքով շահագրգռված անձանց տարբերությունը, արձանագրելով, որ իրավասու անձինք և մարմինները, գործի ելքում չունեն նյութաիրավական շահ, սակայն վերջիններիս մասնակցությունը կոչված է ապահովելու արդարադատության արդյունավետ իրականացումը, մի դեպքում նպաստելով խոցելի անձանց շարքում գտնվող անձանց իրավունքների լիարժեք պաշտպանությանը (օրինակ՝ երեխաների շահերին առնչվող գործերով խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի մասնակցությունը), մեկ այլ դեպքում՝ գործի բազմակողմանի և լրիվ քննությանը:

Փաստորեն դիմումի ելքով շահագրգռված անձինք գործի ելքով ունեն նյութաիրավական շահ, ինչպես հայցային վարույթում 3-րդ անձինք: Հետևաբար, եթե հատուկ վարույթի գործերով գործի քննությամբ դատարանը պարզում է, որ առկա են դիմումի ելքով շահագրգռված անձինք, ապա իրավակիրառ պրակտիկայում տարբեր դատարանների կողմից տարբեր լուծումներ են տրվում՝ մի մասը կայացնում է առանձին ակտի ձևով որոշում, մյուսները բանավոր՝ արձանագրային որոշում՝ նշելով այդ անձանց նյութաիրավական շահ ունենալու հիմքերն ու հիմնավորումները և նշված անձանց ներգրավում են գործին, մյուսները նշված անձանց ծանուցում են դատարանում քննվող գործով նրանց հնարավոր նյութաիրավական շահագրգռվածության մասին, և նրանց ներգրավման հարցը թողնում նրանց հայեցողությանը: Այս հարցի լուծման տարբերակներից մեկն էլ այն է, որ շահագրգռված անձինք դիմողի միջնորդության բավարարման արդյունքում, գործով հանդես են գալիս որպես վկաներ, և իրենց ցուցմունքով դիրքորոշում են հայտնում նյութաիրավական շահագրգռվածության առկայության կամ բացակայության մասին, որն էլ դատարանները բավարար են համարում շահագրգռվածության հարցն հաղթահարված համարելու համար:

Դատարաններն ըստ էության այդ հարցերը լուծում են հայցային վարույթի համար ինքնուրույն պահանջ չներկայացնող երրորդ անձանց գործին ներգրավելու կարգավորումներով, փաստացի կիրառելով նմանատիպ հարաբերությունը կարգավորող օրենքի՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի անալոգիա: Դատարանների այս գործողությունները ճիշտ են, քանի որ երրորդ անձինք և շահագրգռված անձինք դատարանի վարույթում քննվող գործով ունեն նման շահ՝ նյութաիրավական շահ, նման է նաև նրանց գործի մասնակցության նպատակը՝ բացառելու այլ անձի իրավունքների վրա ազդեցություն ունեցող հարցի լուծումը, առանց այդ անձի մասնակցության, տարբեր են միայն վարույթի տեսակները՝ հայցային և հատուկ:

Հետևաբար՝ այդ հարաբերությունները նման են, և մեկ հարաբերությունը կարգավորող նորմի բացակայությունը կարող է, հնարավոր է և իրավաչափ է լրացնել նման հարաբերու-

[17] Տես թիվ ԵԴ/3061/02/19 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 23.01.2021 թվականի որոշում / https://www.arlis.am/:

թյունը կարագավորող նորմով՝ այսինք հենց օրենքի անալոգիայով:

Հաջորդ դեպքը ոչ պատշաճ պատասխանողին պատշաճ պատասխանով փոխարինելու, կամ նոր պատասխանող ներգրավելու կարգավորումներն են սահմանված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 172-րդ, 173-րդ հոդվածներով:

Փաստորեն ինչպես պատշաճ պատասխանողը, այնպես էլ նոր պատասխանողը ՀՀ քաղ. Դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածով սահմանված գործին մասնակցող այն անձն է, որի դեմ հայց է ներկայացվել առաջին ատյանի դատարան:

Իսկ պատասխանողի դեմ հայցը ներկայացվում է հայցադիմումով, որի ձևին և բովանդակությանն առաջադրված պահանջները սահմանված են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 121-րդ հոդվածով, ավելին, որի դեմ ներկայացված հայցադիմումի և կցվող փաստաթղթերի ցանկը կարգավորող նորմերը սահմանված են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 122-րդ հոդվածով:

Ընդ որում, եթե պատասխանողի դեմ նշված պահանջների չպահպանմամբ հայց է ներկայացվում դատարան, ապա հայցադիմումը վերադարձվում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի հիմքով, դեռ ավելին հայցվորին տրվում է եռօրյա ժամկետ հայցադիմումի նշված թերությունները վերացնելու և կրկին ներկայացնելու համար:

Մինչդեռ ինչպես ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 172-րդ, այնպես էլ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 173-րդ հոդվածով սահմանված պատշաճ պատասխանող, կամ նոր պատասխանող ներգրավելու դեպքերում, օրենսդիրը բաց է թողել պատշաճ կամ նոր պատասխանողի դեմ ներկայացված հայցադիմումի մասով պահանջները: Հարց է ծագում, ի՞նչ պետք է անի դատարանը, եթե նոր պատասխանող ներգրավելու միջնորդությունը պարունակում է նոր պատասխանող ներգրավելու հիմքերը և հիմնավորումները, սակայն չի նշվել պատասխանողի հայրանունը, հաշվառման հասցեն, կամ նոր պատասխանողին ուղղված պահանջն առանձնացված չէ՝ ի խախտումն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետի պահանջի, կամ նրան չի ուղարկվել նրա դեմ ներկայացված հայցադիմումի ու հայցանյութերի օրինակը:

Չենք կարծում, որ նման միջնորդությունը հնարավոր է թույլատրել: Այն չքննարկելու դեպքում խախտվում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 173-րդ հոդվածի 1.1-ին կետի պահանջը, մերժելու դեպքում՝ խախտվում է հայցվորի տնօրինչական իրավունքը՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 152-րդ հոդվածի ուժով այլևս չի կարող նույն հիմքով միջնորդություն ներկայացնել, բավարարելու դեպքում, խախտվում է դատավարական մի շարք սկզբունքներ՝ մրցակցության և հավասարության սկզբունքը, այդ թվում պատասխանողի դատական պաշտպանության իրավունքը:

Միակ ողջամիտ, տրամաբանական հնարավորությունը նման միջնորդությունը վերադարձնելն է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի կարգավորումներով՝ այն է օրենքի անալոգիայով, հայցվորին տալով հնարավորություն դատարանի մատնանշած բոլոր թերություններն վերացնելու և 3-օրյա ժամկետում կրկին ներկայացնելու համար: Ավելին ինչպես սկզբնական հայց ներկայացնելիս, այնպես էլ գործի քննության ընթացքում նոր պատասխանողի դեմ պահանջ ներկայացնելիս հայցվորին չի կարող տրվել ավելի քան 2 անգամ հայցադիմումի թերությունները վերացնելու հնարավորություն: Դա կհանդիսանա իրավունքի չարաշահում , մրցակցության և հավասարության սկզբունքի խախտում:

Նման խնդրահարույց իրավիճակ կարող է առաջանալ նաև հայցի առարկայի և հիմքերի փոփոխությունը թույլատրելու միջնորդություն ներկայացնելիս, երբ հայցի առարկան փո-

փոխվում է ոչ հստակ, և չի առանձնացվում մի քանի պատասխանողների դեմ ներկայացված պահանջները, և թեև այդ փոփոխությունը չի հանգեցնում այն իրավունքով կամ օրենքով պահպանվող շահի փոփոխության, որի պաշտպանության նպատակով հայցը սկզբնապես հարուցվել է և քննվող գործը դուրս չի գալու առաջին ատյանի դատարանի ենթակայության սահմաններից, այդուհանդերձ այդ միջնորդության բավարարման, մերժման, չքննարկման հետևանքները կհանգեցնեն վերը նշված նույն բացասական հետևանքներին: Փաստորեն այս հարցում բաց է մնացել հայցի առարկայի և հիմքերի փոփոխությունը՝ փաստորեն փոփոխված հայցադիմումը վերադարձնելու կարգավորումը:

Ավելին օրենսդրի փոփոխությունը սահմանված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 170-րդ հոդվածի 7-րդ մասով՝ պետական տուրքը վճարված չլինելու կամ այդ մասով որևէ արտոնություն կիրառելու մասին միջնորդություն ներկայացված չլինելու դեպքում, միջնորդությունը չքննարկելու մասին, ամբողջական չէ, այն հայցադիմումը վերադարձնելու հիմք է հանդիսանում ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով:

Հետևաբար ինչպես պատշաճ պատասխանողին, նոր պատասխանող ներգրավելու կարգավորումներում, այնպես էլ հայցի առարկան և հիմքերը փոխելու կարգավորումներում առկա այս բացերը պրակտիկայում դատարանների կողմից լրացվում են դրանք վերադարձնելու մասին դատավարական օրենքի՝ 127-րդ հոդվածի նորմերի անալոգիայով:

Այս օրինակները սպառիչ չեն, և ամեն օրենսդրական բացի առկայություն ազդակ է օրենսդրի համար, այդ բացերը օրենսդրական փոփոխությունների միջոցով լուծելու համար:

Սակայն նույնիսկ այս և այլ բացերը փոփոխությամբ լրացնելու դեպքում, իրավունքի, դատավարական իրավահարաբերությունների անընդհատ զարգացումը, հանգեցնելու է նոր առաջացած հարաբերությունը կարգավորող իրավական նորմերի բացակայության և օրենքի անալոգիայի կիրառման անհրաժեշտության:

Եզրակացություն

Կատարված հետազոտության արդյունքների ամփոփման հիման վրա կարելի է հանգել այն հիմնական եզրահանգմանը, որ անալոգիայի կիրառումը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում հանդիսանում է դատավարական իրավակարգավորման բացերի հաղթահարման և արդարադատության արդյունավետության ապահովման կարևոր իրավական գործիք: Այն թույլ է տալիս ապահովել դատական գործընթացների շարունակականությունը այն դեպքերում, երբ գործող օրենսդրությունը չի պարունակում կոնկրետ և ուղղակի կարգավորում:

Միևնույն ժամանակ, ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ անալոգիայի կիրառումը պետք է դիտարկվի որպես բացառիկ բնույթ ունեցող իրավական միջոց, որի օգտագործումը հնարավոր է միայն հստակ սահմանված պայմանների առկայության դեպքում: Մասնավորապես՝ այն չի կարող հանգեցնել իրավական որոշակիության, օրինականության և կանխատեսելիության սկզբունքների խախտման, որոնք հանդիսանում են իրավական պետության հիմնարար հիմքեր:

Հետազոտության ընթացքում պարզվել է նաև, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության զարգացման ներկայիս փուլում, չնայած օրենսդրական բարեփոխումներին, դեռևս առկա են իրավական բացեր, որոնք գործնականում պահանջում են օրենքի անալոգիայի կիրառում: Սակայն այդ կիրառումը պետք է ուղեկցվի միասնական դատական մոտեցումների ձևավորմամբ՝ կանխելու իրավակիրառ պրակտիկայի տարաբնույթ մեկնաբանությունները:

Այսպիսով, կարելի է փաստել, որ անալոգիայի ինստիտուտը, ճիշտ իրավական սահմանների և չափանիշների պահպանման պայմաններում, նպաստում է քաղաքացիական դատավարության համակարգային զարգացմանը և դատական պաշտպանության իրավունքի լիարժեք իրականացմանը:

Հետևաբար առաջարկում ենք թվարկված բացերը լրացնել համապատասխան փոփոխությամբ և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածից հանել դատավարական նորմերի օրենքի անալոգիայով կիրառելու արգելքը, հաջորդող հնարավոր բացերը լրացնելու և մեկնաբանելու հնարավորությունը տալ դատարաններին: Իսկ դատարանների ցանկացած սխալ մեկնաբանումներ կարող են բողոքարկվել, որն էլ կնպաստի իրավունքի զարգացմանը:

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածում ուսումնասիրվում են անալոգիայի կիրառման առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով օրենքի անալոգիայի կիրառման անհրաժեշտությանը քաղաքացիական դատավարության ոլորտում: Հետազոտության հիմնական նպատակը անալոգիայի կիրառման իրավական հիմքերի, պայմանների և սահմանների բացահայտումն է՝ հաշվի առնելով դրա դերը դատավարական բացերի լրացման գործընթացում և արդարադատության արդյունավետության ապահովման գործում:

Այս նպատակով կատարվել է ՀՀ անկախությունից հետո ձևավորված օրենսդրական կարգավորումների համալիր վերլուծություն և համեմատություն: Ուսումնասիրվել են քաղաքացիական դատավարական հարաբերությունների զարգացման հիմնական փուլերը, օրենսդրական փոփոխությունները, ինչպես նաև դրանց ազդեցությունը դատավարական պրակտիկայի վրա: Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվել այն իրավական նորմերին, որոնք կարգավորում են դատավարական բացերի հաղթահարման մեխանիզմները, այդ թվում՝ օրենքի անալոգիայի կիրառման հնարավորությունները:

Հոդվածում ընդգծվում է, որ դատավարական իրավակարգավորման ոչ ամբողջականությունը որոշ դեպքերում պահանջում է անալոգիայի կիրառություն՝ որպես իրավունքի զարգացման և արդարադատության շարունակականության ապահովման գործիք: Միաժամանակ վերլուծվում են այն սահմանները, որոնց շրջանակներում անալոգիան կարող է կիրառվել՝ առանց իրավական որոշակիության և իրավական կանխատեսելիության սկզբունքների խախտման:

Այսպիսով, հոդվածը նպատակ ունի ձևավորել համակարգային պատկերացում անալոգիայի դերի մասին քաղաքացիական դատավարությունում և դրա կիրառման անհրաժեշտության վերաբերյալ՝ ՀՀ իրավական զարգացումների համատեքստում:

Annotation. This article examines the features of the application of analogy in the legal system of the Republic of Armenia, with particular emphasis on the necessity of applying analogy of law in the field of civil procedure. The main objective of the study is to identify the legal foundations, conditions, and limits of the application of analogy, taking into account its role in filling procedural gaps and ensuring the effectiveness of justice.

For this purpose, a comprehensive analysis and comparative study of legislative regulations formed after the independence of the Republic of Armenia has been conducted. The main stages of the development of civil procedural legal relations, legislative changes, and their impact on judicial practice have been examined. Special attention is given to legal norms regulating mechanisms for overcoming procedural gaps, including the possibility of applying analogy of law.

The article emphasizes that the incompleteness of procedural regulation in certain cases requires the use of analogy as an instrument for the development of law and the continuity of justice. At the same time, it analyzes the limits within which an analogy may be applied without violating the principles of legal certainty and predictability of law.

Thus, the article aims to form a systematic understanding of the role of analogy in civil procedure and the necessity of its application within the context of the legal development of the Republic of Armenia.

Аннотация. В статье исследуются особенности применения аналогии в правовой системе Республики Армения с акцентом на использование аналогии закона в сфере гражданского судопроизводства. Целью исследования является определение правовых оснований, условий и пределов применения аналогии с учётом её значения для преодоления пробелов в процессуальном регулировании и обеспечения эффективности правосудия.

Для достижения поставленной цели проведён *комплексный анализ и сравнительное исследование законодательных норм, сформировавшихся после обретения независимости Республики Армения*. Рассмотрены основные этапы развития гражданского процессуального законодательства, законодательные реформы и их влияние на судебную практику. Особое внимание уделено правовым механизмам преодоления пробелов в процессуальном регулировании, включая применение аналогии закона.

В статье обосновывается, что неполнота процессуального регулирования в ряде случаев обусловливает необходимость использования аналогии как инструмента обеспечения непрерывности правосудия и развития правовой системы. Одновременно анализируются пределы применения аналогии, позволяющие сохранить баланс между восполнением пробелов в законодательстве и соблюдением принципов правовой определённости, законности и предсказуемости правоприменения.

Сделан вывод о том, что применение аналогии в гражданском судопроизводстве выступает важным механизмом обеспечения эффективной судебной защиты и способствует дальнейшему совершенствованию правовой системы Республики Армения.

Բանալի բառեր - *անալոգիա, իրավունքի բաց, օրենսդրական բացերի հաղթահարում, բացերի լրացում, իրավաստեղծ, իրավակիրառ, համանմանություն, իրավունքի նորմեր:*

Keywords: *Analogy, Legal gap, Overcoming legislative gaps, Filling the gaps, Law-making, Law-applying, Similarity, Legal norms.*

Ключевые слова: *аналогия, пробелы в праве, преодоление законодательных пробелов, заполнение пробелов, правотворчество, правоприменение, сходства, правовые нормы*

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. ՀՀ Սահմանադրություն,
2. Հայկական ՍՍՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը 6-րդ հոդված /ուժը կորցրած է ճանաչվել 01.01.1999 թ.,
3. ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրք,
4. ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրք,
5. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք,
6. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք,
7. «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք, ուժի մեջ է մտել 31.05.2002 թ. և ուժը կորցրած է ճանաչվել 07.04.2018 թ.,
8. «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք, օրենքն ուժի մեջ է մտել 07.04.2018 թ.,
9. «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենք,
10. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի դեկտեմբերի 14-ի թիվ ՍԴՈ-929 որոշում,
11. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 5-ի թիվ ՍԴՈ-864,

12. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի սեպտեմբերի 14-ի թիվ ՍԴՈ-914,
13. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2011 թվականի հունարի 25-ի թիվ ՍԴՈ-933,
14. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2014 թվականի ապրիլի 8-ի թիվ ՍԴՈ-1143,
15. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2016 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ՍԴՈ-1315,
16. ԱՐԴ/4208/02/16 քաղաքացիական գործով 17.09.2018 թվականի Վճռաբեկ դատարանի որոշում,
17. Платон, «Законы». Кн.:9, 857 с., Полн.собр., соч.Т.14, 125 էջ:
18. Аристотель. «Первая аналитика». 686 էջ:
19. Памятники Римского права https://ru.scribd.com/document/666806797,
20. www.arlis.am
21. www.datalex.am

Թումանյան Ա. - ՀՀ Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, Ռուս - Հայկական համալսարանի հայցորդ, էլհասցե՝ antumanyan@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 06.04.2026 թ., տրվել է գրախոսության 06.04.2026 թ., երաշխավորվել է Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Դանիելյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 02.07.2026 թ.: